

Розвиток наукової думки про інновації - як предмет особливої трудової діяльності

В статті описано еволюцію розвитку наукових поглядів зарубіжних та вітчизняних вчених до вивчення сутності інновацій, умов та важелів прискорення їх розробки поширення і впровадження.

інновації, конкуренція, інноваційний потенціал, економічне зростання, конкурентоспроможність країни, суспільного розвитку, людський потенціал інноваційна інертність

Постановка проблеми. Світова економіка на межі ХХ-го і ХХІ-го століть зазнала кардинальних змін, внаслідок яких могутність країн визначається не кількістю здобутої нафти, газу або виплавленого металу, а передусім, конкурентними перевагами у розвитку високих технологій, інформатизації суспільства, якості життя населення на основі впровадження різноманітних інновацій. Без інновацій в сучасному світі неможливо досягти стійкого економічного зростання, піднесення конкурентоспроможності як окремих суб'єктів господарювання, так і конкурентоспроможності країни загалом.

Швидкість змін, що відбуваються у сучасному світі, гострота міжнародної конкуренції, зміна орієнтирів суспільного розвитку на користь якості людського потенціалу – все це привертає увагу дослідників до вивчення сутності інновацій, умов та важелів прискорення процесу їх розробки, поширення і впровадження.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Інновації є предметом особливої уваги у працях сучасних українських вчених-економістів, адже інноваційний розвиток залишається слабкою ланкою економіки України. Зміни загальної економічної ситуації в Україні, пов'язані з переходом економіки до ринкових відносин, зумовили трансформацію підходів до інтенсифікації розвитку виробництва, збуту продукції та реалізації послуг. Проблеми впровадження моделі інноваційного розвитку суспільства стали предметом досліджень О.І. Амоші, Л.К. Безчасного, В.М. Геєця, Е.М. Лібанової, Б.Е. Патона, А.А. Чухна та багатьох інших українських вчених, які визнали, що для виходу економіки України з кризи немає іншого шляху, ніж подолання інноваційної інертності суб'єктів різних форм господарської діяльності, створення ефективного економічного механізму, здатного забезпечувати інноваційну активність, прискорення темпів економічного зростання та якісного людського розвитку. Саме на цій основі уявлялося можливим досягнення високої конкурентоспроможності на світовому ринку шляхом відновлення продукції і технологій, збільшення частки високотехнологічної продукції в загальній структурі експорту, розумного використання ресурсів.

З початком ринкових перетворень в Україні вітчизняні науковці починають активно досліджувати сутність інновацій, інноваційний потенціал на рівні окремих суб'єктів господарювання. Справедливо зазначити, що по інерції ще тривалий час у публікаціях, присвячених інноваціям та активізації інноваційної діяльності підприємств, на другому плані залишається активність людини в інноваційному процесі.

Проте з часом ситуація кардинально змінюється. Цьому сприяло поширення та

Грішної, Т.А. Заяць, А.М. Колота, І.С. Кравченко, В.І. Куценко, Е.М. Лібанової, О.Ф. Новікової, В.В. Онікієнка, І.Л. Петрової, С.І. Пирожкова, Федулової Л.І. та ін.) акцентується увага на пріоритетній ролі людського чинника, забезпеченні якості трудового потенціалу, визнається ключова роль людського капіталу в економічних процесах, розпочинається вивчення мотивів і стимулів інноваційної праці.

Невирішені частини загальної проблеми. У зв'язку з тим, що потреби інноваційного розвитку в Україні суперечать можливостям реальних зрушень, виникла нагальна необхідність розв'язання проблеми активізації інноваційної діяльності підприємств за рахунок виокремлення в цьому процесі ролі людської праці, створення для цього певного мотиваційного поля та механізму його ефективного впливу на творчу активність працюючих. Останнє вимагає, у свою чергу, уважного вивчення сутності інновацій через призму економіки праці, адже фундаментальне значення у створенні інновацій належить саме праці людини.

Виклад основного матеріалу Практика інноваційної діяльності людини існує з давніх часів. Незважаючи на це, предметом спеціального дослідження інновації стають лише у ХХ ст.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що зміна наукових уявлень про інновації загалом корелює з періодизацією економічного життя за довгими хвилями, розробленою М.Д. Кондратьєвим (табл.1).

М.Д. Кондратьєв довів, що вектор кардинальних змін в економічному житті співпадає із хвилями технічних винаходів та їх практичного застосування у формі економічних інновацій. Зауважимо, що вплив таких хвиль вчений пов'язував також із великими соціальними потрясіннями, отже, розповсюджував інновації не тільки на технології, економіку, а й на сферу політичного та соціального життя країни.

Таблиця 1 - Етапи технологічної еволюції світового господарства (п'ять довгих «хвиль» М.Д. Кондратьєва)

ТЕХНОЛОГІЧНА ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА				
→				
I-й технологічний уклад, роки	II-й технологічний уклад, роки	III-й технологічний уклад, роки	IV-й технологічний уклад, роки	V-й технологічний уклад, роки
1770-1830	1831-1880	1881-1930	1931-1980	1981-2030
Водяний двигун, виплавка бронзи, чавуну, обробка заліза, будівництво каналів тощо.	Паровий двигун, вугільна промисловість, машинобудування, чорна металургія, верстатобудування	Електротехніка та важке машинобудування, виробництво сталі, неорганічна хімія, суднобудівництво, електропостачання	Синтетичні матеріали, органічна хімія, кольорова металургія, електронна промисловість, атомна енергетика	Обчислювальна техніка, телекомунікації, роботобудування, космічна техніка, мікрота оптичноволоконні технології, штучний інтелект, біотехнології

В науковій літературі виділяють, як правило, три основних етапи у розвитку наукових уявлень про інновації: I-й етап – розробка теорії базисних інновацій у сфері наукового пізнання (10–30-ті роки ХХ ст.); II-й етап – розвиток і деталізація базових інноваційних ідей попереднього періоду (40–60-ті роки ХХ ст.); III-й етап – наукове обґрунтування інноваційного «прориву» у зв'язку з освоєнням і поширенням п'ятого технологічного укладу, становленням постіндустріального суспільства (70-ті роки ХХ ст.).

– початок ХХІ ст.)

Наведена періодизація, на наш погляд, потребує уточнення: є сенс доповнити її ІV-м етапом (початок ХХІ ст.), пов'язаним із розробкою різноманітних соціальних інновацій у різних сферах діяльності людини (табл.2).

Таблиця 2 - Періодизація розвитку наукової думки про інновації*

Етапи	Період	Розвиток наукової думки
I-й етап	10–30-ті роки ХХ ст.	Розробка теорії базових інновацій.
II-й етап	40–60-ті роки ХХ ст.	Розвиток і деталізація базових інноваційних ідей попереднього періоду
III-й етап	70-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.	Розробка теорій інноваційного «прориву» у зв'язку з освоєнням і поширенням п'ятого технологічного укладу, становленням постіндустріального суспільства
IV-й етап	початок ХХІ ст.	Розробка теорій соціальних інновацій.

Аналіз літератури дозволяє спостерігати існування різноманітних підходів до розуміння терміну «інновації», зокрема, визначення інновацій:

- як результату науково-технічного прогресу;
- як процесу розробки, запровадження у виробництво та комерціалізацію нових споживчих вартостей;
- як нової споживчої вартості, яка створена на основі досягнень НТР і здатна задовольнити суспільні потреби з більшим «корисним ефектом»;
- в якості комплексного процесу, що включає розробку, створення, розповсюдження і реалізацію (використання) нової споживчої вартості (нового продукту, послуги, технології, товару);
- як процесу інвестицій в новації, тобто у проведення наукових досліджень, розробку нових технологій, нових видів техніки, товарів, послуг;
- як особливої форми або предмету трудової діяльності людини;
- як особливого продукту трудової діяльності людини;
- як результату творчої діяльності людей.

Різноманітність підходів до сприйняття суті інновацій пояснюється багатьма сферами застосування інновацій, множиною класифікаційних ознак. Узагальнюючи різноманітні підходи до класифікації інновацій в економічній літературі, зауважимо, що вивчення інновацій може здійснюватися, наприклад, за такими ознаками:

- за сферою застосування – управлінські, організаційні, соціальні, промислові тощо;
- за етапами НТП, результатом якого стали інновації – наукові, технічні, технологічні, конструкторські, виробничі, інформаційні;
- за ступенем інтенсивності інновацій – «бум», рівномірний, слабкий, масовий процес інновацій;
- за темпами здійснення – інновації швидкі, уповільнені, затухаючі, наростаючі, рівномірні, стрибкоподібні;
- за масштабами – інновації трансконтинентальні, транснаціональні, регіональні, локальні; значні, середні, малі; системні, стратегічні;
- за результативністю – інновації з притаманною високою, низькою, стабільною результативністю;
- за рівнем новизни і характером змін – радикальні, комбіновані, вдосконалені, модифіковані;
- за характером впливу – прямого та непрямого впливу;
- за рівнем впливу – суспільні, особистісні;

- за ефективністю – інновації, що супроводжуються економічною, соціальною, екологічною, інтегральною ефективністю тощо.

Узагальнюючи існуючі підходи до визначення сутності інновацій, можна дійти висновку, що вони відображають переважно два напрями думок:

- перший стосується розуміння інновацій як процесу розробки та запровадження нових продуктів, послуг, методів, принципів замість чинних;

- другий – уявляє нововведення як результат творчого процесу у вигляді нової техніки, продукції, технології.

Зазначимо, що кожна наукова позиція має право на існування, проте вважаємо за доцільне дотримуватися першого напрямку наукових поглядів, виходячи з необхідності визнання провідної ролі людини праці в інноваційному процесі, уявлення, що появі нових споживчих вартостей (продукту, послуги) на ринку завжди передують праця, що пов'язана з низкою ланок від визрівання ідеї до розробки, запровадження і використання нової технології, послуги тощо.

Виходячи з таких позицій, інновації можна трактувати як комплексний процес створення нових споживчих вартостей на основі досягнень науки і техніки, їх запровадження та використання з метою задоволення суспільних потреб з більшим корисним ефектом. Інноваційний процес ми розуміємо як процес перетворення наукових знань в інновації.

Виходячи з викладеного вище та користуючись класифікацією інновацій (табл.3), можна побачити наявність праці інноваційного змісту у більшості видів сучасної трудової діяльності людей. Іншими словами, побачити присутність особливої трудової діяльності, якій притаманні елементи творчості в процесі створення будь-яких ново-введень – науково-технічних, технологічних, інформаційних, організаційно-управлінських, маркетингових, соціальних, культурних, правових.

Перелік видів трудової діяльності, де можливі інновації, охоплює як матеріальну, так і нематеріальну сферу виробництва, включаючи сфери освіти, науки, охорони здоров'я, спорту, культури, державного управління та інші. Отже, сюди відносимо усі види економічної діяльності, форми соціального життя, де можливі керовані зміни, прояв творчості, розробка і впровадження нових підходів до збагачення змісту праці, підвищення її ефективності (економічної, соціальної), досягнення бажаного ефекту від нововведень, використання (впровадження, споживання) нового продукту праці (послуги, товару). Зокрема, А. Філіпенко зазначає, що інновація охоплює багато видів трудової діяльності, якими зайняті різні великі групи людей: технічні дослідження і розробки; підготовка виробництва (діяльність, необхідну для запуску справжнього виробництва); підготовка маркетингу (діяльність, необхідну для пуску маркетингової програми); ринкові дослідження (вивчення та визначення ринкових можливостей для нових товарів).

Погляд на інновації як предмет особливої трудової діяльності зобов'язує бачити у змісті праці, пов'язаної з розробкою і впровадженням нововведень, прояв творчої складової, творчої активності, яка в ринкових умовах трансформується в інноваційну активність, що загалом стає передумовою інноваційного розвитку суспільства. Як засвідчив огляд літературних джерел, ефекти від впровадження інновацій для окремої людини і суспільства загалом можуть бути як позитивними, так і негативними.

Таблиця 3 - Інновації як предмет особливої трудової діяльності людей

Види інновацій	Сфери застосування інновацій
Науково-технічні	у виробництві унікальних виробів, нової техніки, продуктів з новими або поліпшеними властивостями
Технологічні	виникають при застосуванні поліпшених, більш досконалих засобів виготовлення продукції
Інформаційні	у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності; спрямовані на раціоналізацію інформаційних потоків, підвищення достовірності та оперативності отримання інформації

Організаційно-управлінські	пов'язані передусім з процесами оптимальної організації виробництва, транспорту, збуту, постачання
Маркетингові	вивчення попиту на ринку, прогнозування суспільних потреб, визначення ринкових можливостей для прибуткового збуту нових товарів, охоплення нових сегментів ринку
Соціальні	спрямовані на поліпшення умов праці, розв'язання проблем її стимулювання, охорони здоров'я, забезпечення безперервної освіти та навчання, залучення висококваліфікованих фахівців, зростання культури праці, побуту, відпочинку тощо
Культурні	нові, оригінальні твори літератури і мистецтва, формування нових напрямів у їх розвитку, унікальність виконавчої майстерності в процесі їх трактування або виконання, відтворення тощо
Правові	вирішують завдання обґрунтування реформ у правовому просторі

Розробка і впровадження інновацій з позитивним довготривалим ефектом (економічним, соціальним, екологічним тощо) залежить від багатьох складових, але передусім – від вектора прагнень людини, її знань, вмінь, здібностей, інноваційної активності, на суспільному рівні – від сукупності чинників, що забезпечують посилення інноваційних складових людського розвитку.

Соціальний підхід до розгляду інновацій, безперечно, поглиблює і збагачує наукові уявлення про місце людини в інноваційному процесі, дозволяє побачити соціальне призначення інновацій у широкому розумінні.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, дослідження еволюції наукових поглядів дозволило побачити в інноваціях прояв особливої трудової діяльності творчого характеру, інтелектуального змісту, яка своїми результатами змінює людину, якісні характеристики її робочої сили, зміст праці, умови буття індивіду і суспільства загалом.

З урахуванням здобутків наукової думки, вважаємо за доцільне запропонувати таке визначення: інновації – це багатоаспектне явище, яке виступає як предмет і об'єкт особливої трудової діяльності людей, пов'язаної з творчістю, розробкою і запровадженням нововведень у різних сферах господарювання та соціального буття задля отримання певного ефекту від реалізації, використання або споживання продукту праці (послуг, товарів, технологій тощо). Запропоноване визначення дає змогу не тільки поглибити уявлення про інновації з позицій економіки праці, а й зосередити увагу на ключовій ролі людської праці у забезпеченні інноваційних зрушень у розвитку суспільства. У центрі розробки і впровадження інновацій завжди стоїть людина з притаманними їй здібностями до пізнання світу, нових знань, своєрідним ставленням до оточуючого середовища, прагненнями і духовними потребами, власними думками, діями, вчинками.

Розгляд інновацій в якості предмета особливої трудової діяльності людей, виокремлення трудових аспектів у розумінні інноваційного процесу, криють в собі чимало невикористаних резервів для пошуку можливостей підвищення інноваційної активності людини, більш ефективного використання її трудового потенціалу в інтересах зростання конкурентоспроможності суб'єктів господарювання і конкурентоспроможності працівників зокрема.

Список літератури

1. Бандур С.І. Державна інноваційна політика в контексті її впливу на зайнятість населення / С.І.Бандур // Розвиток продуктивних сил України: від В.І. Вернадського до сьогодення: матеріали міжнар. наук. конф., 20 бер. 2009 р. [у 3-х част.]. – К. : РВПС України НАН України, 2009. – Ч. 2. – С. 30 – 33.
2. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / Г.Білорус, Г.Лук'яненко та ін.; Керівник авт.кол. і наук. ред. О.Г. Білорус. - К.: КНЕУ, 2001. – 733с.
3. Друкер П.Ф. Инновации и предпринимательство. Практика и принципы. – М. : Изд-во «Деловой мир», 1992. – 432 с.
4. Інноваційна складова економічного розвитку / [Л.К. Безчасний, В.П. Мельник, О.Г. Білоцерківець та

- ін.]; відп. ред. Л.К. Безчасний. – К. : НАН України, Ін-т економіки, 2000. – 262 с.
5. Коваль Л.А. Інноваційна праця: сутність та проблеми подальшого розвитку в Україні // Вісник Технологічного університету Поділля – 2001 – № 6 (37). – С. 146 –148.
 6. Лібанова Е.М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку XXI століття / Е.М.Лібанова // Демографія та соціальна економіка, 2008. – № 1. – С. 9–22.
 7. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір: [колективна монографія] / НАН України ; Інститут демографії та соціальних досліджень ; Програма розвитку ООН в Україні / Е.М. Лібанова (ред.). – К., 2008. – 316 с.
 8. Семикіна М. В. Інноваційна праця в конкурентному середовищі: загальна методологія, мотиваційні основи регулювання: [монографія] / М.В. Семикіна, Л. А. Коваль. – Кіровоград : «Степ», 2002. – 212 с.

Л.Коваль, С.Романчук

Розвиток наукової думки про інновації - як предмет особливої трудової діяльності

В статті описано еволюцію розвитку наукових поглядів зарубіжних і вітчизняних учених по вивченню сутності інновацій, умов і рычагов прискорення їх розробки, поширення і впровадження.

L.Koval', S.Romanchuk

The development of scientific thought about innovation - as a matter of special employment

This article describes the evolution of scientific views of foreign and domestic scientists to study the essence of innovation, environment and leverage to accelerate their development, dissemination and implementation.

Одержано 4.10.12